

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто особливості мотивації студентів-психологів до науково-дослідної діяльності, наведено результати емпіричного дослідження та виокремлені психолого-педагогічні чинники мотивації студентів-психологів до науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, мотивація, науково-дослідна діяльність, студенти.

На сьогоднішній день основною задачею вищої освіти є формування творчої особистості фахівця, здібного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Рішення цієї задачі навряд чи можливе лише шляхом передачі знань в готовому вигляді від викладача до студента. Необхідно перетворити студента з пасивного споживача знань на їх активного творця, який уміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її розв'язання, знайти оптимальний результат і довести його правильність. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває науково-дослідна робота, яка повинна бути не лише формою самостійної роботи студентів, а являтися основою освітнього процесу у виші. Це припускає не тільки орієнтацію ВНЗ на активні методи оволодіння знаннями, розвиток творчих здібностей студентів, перехід від загального до індивідуалізованого навчання, з урахуванням потреб і можливостей особистості, але й принциповий перегляд організації учбово-виховного процесу у виші, який повинен будуватися так, щоб розвивати дослідницьку діяльність студентів, формувати в них здібність до саморозвитку, творчого застосування отриманих знань у професійній діяльності в сучасному світі.

Сьогодні до випускника виші разом з професійно важливими якостями пред'являються і такі якості, як активність, самостійність і гнучкість мислення, уміння ухвалювати аргументовані рішення і нести за них відповідальність, прогнозувати стратегії розвитку тощо. Ці вимоги свідчать про неабияку значущість тих рис особистості, що презентують готовність до самостійної пізнавальної діяльності студента, яка формується в процесі навчання у ВНЗ особливо яскраво виявляється в науково-дослідній діяльності.

Аналіз досліджень в цій області показує, що активність особистості у власному розвитку і саморозвитку висвітлено в наукових працях К.О. Альбуханової-Славської, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна; проблеми дослідження мотивації навчальної діяльності відображені в дослідженнях Л.І.Божович, Є.П. Ільїна, А.К. Маркової, О.М. Матюшкіна, А.А. Реана, О.С. Гребенюк, В.Г.Асєєва, П.М.Якобсона; питання специфіки дослідницької діяльності розглянуто в роботах Н.С. Амеліної, В.В. Борисова, Н.В. Корнева, Є.В. Кулик, Т.Д. Мишковської, В.К. Сидоренко та ін.; питання готовності особистості до науково-дослідної діяльності порушували в своїх роботах В.В. Балашов, Л.В. Гаврилюк, І.І. Дорожко, Л.Ю. Султанова та ін. О.М. Леонт'єв вважає, що саме мотивація є одним із найважливіших факторів, який забезпечує успіх у будь-якій діяльності [2], тому особливої уваги заслуговують питання мотивації студентів до науково-дослідної діяльності, підвищення їх інтересу і пізнавальної активності до самостійного пошуку нових знань.

У зв'язку з вищевикладеним, метою даної статті є виокремити психолого-педагогічні чинники, що сприяють підвищенню мотивації студентів-психологів до науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі.

Досягнення мети передбачає розв'язання наступних завдань:

1. Розглянути сутність науково-дослідної діяльності в освітньому середовищі ВНЗ та особливості мотивації студентів-психологів до науково-дослідної роботи;

2. Проаналізувати результати проведеного емпіричного дослідження.

Науково-дослідна діяльність студентів розглядається як організована підсистема системи професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, яка передбачає інтелектуальну творчу діяльність студентів, спрямовану на вивчення конкретного предмета (явища, процесу) з метою отримання об'єктивно нових знань про нього і їх подальшого використання в практичній діяльності [3]. Науково-дослідна робота студентів являє собою комплекс форм та методів формування в майбутніх спеціалістів творчого мислення, засвоєння теоретичних знань, набуття навичок дослідника.

Дослідницька діяльність студентів пов'язана з пошуком відповіді на творчу, дослідницьку задачу з наперед невідомим рішенням і передбачає наявність основних етапів, характерних для дослідження в науковій сфері: постановку проблеми, вивчення теорії, присвяченій даній проблематиці, збір власного матеріалу, його аналіз і узагальнення, підбір методик дослідження і практичне оволодіння ними, власні висновки. Вищесказане дає можливість припустити, що головною метою науково-дослідної діяльності студентів є придбання і вдосконалення навичок дослідницької роботи.

Отже, науково-дослідна робота сприяє розвитку здатності студентів вчитися і діяти самостійно, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності, поглибленню і розширенню знань, оволодінню прийомами процесу пізнання, розвитку пізнавальних здібностей особистості. У процесі виконання дослідницької роботи у студентів формуються такі особові якості, як самостійність, ініціативність, самовизначення, зацікавленість, творча самореалізація, здатність критично мислити, уміння самостійно ухвалювати рішення, змінюється мотивація діяльності студентів, націлена на досягнення мети. Залучаючись до дослідницької роботи, майбутній фахівець набуває не лише додаткових знань, але і розвиває навички організації різних форм розумової діяльності, формує механізми науково-дослідної роботи, сприяє входженню в професійне співтовариство, сприяє самореалізації, розвиває творчі здібності особистості. Саме тому, на наш погляд, науково-дослідна робота стає головним резервом підвищення ефективності підготовки спеціалістів вищого навчального закладу.

Таким чином, теоретичний аналіз поняття науково-дослідної роботи студентів дозволяє характеризувати її як системну, творчу, когнітивно-пошукову, інтелектуальну, рефлексивну діяльність, яка сприяє зміщенню акценту з пізнання як пасивного засвоєння знань на процес активного творчого пізнання, унаслідок чого розвивається когнітивна сфера особистості, рефлексія та саморефлексія власної дослідницької діяльності. Це особливо актуально для студентів спеціальності "Психологія", оскільки індивідуально-особовими характеристиками, важливими для успішної професійної діяльності психолога, є спостережливність, загальна інтелектуальність, аналітичне мислення, творчий склад розуму, швидка орієнтація в ситуації, готовність до встановлення контактів, виражені проєктивні здібності та інші, які формуються в процесі науково-дослідної роботи. Отже, залучення до науково-дослідної роботи студентів-психологів різних курсів навчання дозволяє використовувати їх творчий і трудовий потенціал для вирішення актуальних питань психології.

Ставлення студентів до науково-дослідної діяльності залежить від мотивації цієї діяльності. Мотивація – це сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають його спрямованість [4]. У тому разі якщо студент усвідомлено зробив свій професійний вибір, тобто обрано професію, відповідає його особистісним здібностям і потребам, то, безумовно, це позитивно позначається на його бажанні реалізуватися як професійно, так і особистісно. Отже, діяльність розпочинається з мотиву, тому ми вважаємо необхідним стимулювати дослідницьку діяльність студентів-психологів, участь в якій додаватиме їм подальшій діяльності творчий характер, сприятиме розвитку важливих професійних і особових якостей, формуватиме аналітичні, прогностичні і комунікативні уміння, без чого неможлива робота психолога.

Проте, як показало проведене дослідження, існує проблема низької мотивації студентів до здійснення науково-дослідної діяльності. Результати проведеного нами дослідження показують недостатній рівень розуміння студентами необхідності і важливості здійснення цього виду діяльності. У дослідженні приймали участь студенти-психологи Донецького інституту ринку та соціальної політики, які навчаються на II, III і IV курсах загальною кількістю 80 осіб. Студентам були запропоновані методика "Діагностика мотиваційної структури особистості" В.Е. Мільмана [1], методика "Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів" А.А. Реана [1] та авторська анкета, спрямована на визначення мотивації студентів до науково-дослідної діяльності у ВНЗ.

Результати дослідження за методикою "Діагностика мотиваційної структури особистості" В.Е. Мільмана свідчать про перевагу в студентів-психологів таких мотивів як "соціальний статус" (37% опитаних) та "спілкування" (22%). Мотив "соціальна корисність" є визначним для 20% студентів. Значно менше студентів-психологів керуються мотивом "загальна активність" (9%), і лише 8% студентів визначили мотив "творча активність" як свій домінуючий. Мотиви "життєзабезпечення" (2%), "комфорт" (2%) мають низьку відсоткову частину по вибірці. Отже, більшість студентів-психологів прагнуть суспільного визнання, займати певний статус в суспільстві та мати можливість здійснювати комунікаційні зв'язки. Також значна частина студентів розуміє особливості обраної професії і керується бажанням приносити користь суспільству власною професійною діяльністю. Серед опитаних є й такі студенти, які прагнуть до прояву творчої активності і приймають участь в різноманітних заходах, організованих вузом. Отже, правильно організована психологічна робота з такими студентами може сприяти їх долученню до науково-дослідної діяльності.

Методика "Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів" А.А. Реана показала домінування серед студентів-психологів мотивів "стати висококваліфікованим фахівцем" (48%) та "забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності" (36%), що свідчить про перевагу професійної спрямованості майбутніх фахівців і демонструє їх бажання працювати за фахом. На нашу думку, таких активних і професійно спрямованих студентів необхідно долучати до науково-дослідної роботи у ВНЗ, тому що їх бажання пізнавати глибини професії може знайти вихід у творчих теоретичних або практичних розробках в галузі психології. Інші мотиви мають досить низькі відсоткові показники по групі і не висвітлюють мотиваційні тенденції студентської молоді.

Опитування за авторською анкетой показало, що науково-дослідна діяльність асоціюється в студентів-психологів з творчою діяльністю (так вважають 37% опитаних), можливістю самореалізації (26%) і загальним визнанням (20%). Отже, ті студенти, які ці мотиви раніше визначали для себе пріоритетними, можуть займатися науково-дослідною роботою, яка допоможе їм реалізуватися в бажаному напрямі. Результати анкетування виявили, що лише 22% з опитаних студентів приймають участь у науково-дослідній роботі ВНЗ. Серед тих студентів, які не беруть участь у науково-дослідній роботі, більшість зазначили такі причини: "відсутність інтересу" (60%), "відсутність часу на заняття науково-дослідною роботою" (12%), "відсутність винагороди за участь у науково-дослідній діяльності" (5%).

Отже, бачимо, що переважна більшість студентів-психологів не мотивовані на участь у науково-дослідній роботі, що і підтверджує означену нами необхідність перегляду системи заохочення студентів до заняття науково-дослідною діяльністю. На відкрите питання анкети "Що, на ваш погляд, необхідно зробити для залучення студентів до науково-дослідної роботи в вузі?" ми отримали такі варіанти: підвищити інформованість студентів про особливості участі в науково-дослідній роботі виші (28% опитаних), увести матеріальне заохочення за участь у науково-дослідній роботі і перемогу в конференціях (26%), забезпечити студентів гідною матеріально-технічною базою для проведення досліджень (12%), увести індивідуальний план навчального курсу для студентів, які займаються науково-дослідною роботою, з метою звільнення для неї часу (10%). Ми бачимо, що в принципі студенти-психологи не проти займатися науково-дослідною роботою, тому врахування їх побажань може сприяти зростанню кількості студентів, які реалізують себе в науково-дослідній діяльності.

Таким чином, виявлено, що проблема низької мотивації є важливим чинником, який впливає як на сам процес виконання дослідницьких робіт, так і на його результат і професійний саморозвиток майбутнього фахівця-психолога. Тому однією з важливих функцій викладачів виші є формування в студентів позитивної мотивації до здійснення науково-дослідної діяльності.

При визначенні найефективніших засобів формування позитивної мотивації до науково-дослідної роботи студентів

можна виділити наступні:

- використання елементів інформаційних технологій в освітньому процесі, що сприяє не лише формуванню в студентів інформаційної культури, але і створює ситуацію успіху, яка сприятиме підвищенню мотивації до дослідження;

- практикоорієнтований підхід до розробки змістовної і практичної складової досліджень. Використання методу проектів у сукупності з комп'ютерними технологіями дозволяють майбутнім фахівцям-психологам усвідомити необхідність глибшого оволодіння новими технологіями для застосування в майбутній професійній діяльності;

- проведення студентських конкурсів, основною задачею яких є розвиток дослідницьких умінь, навиків творчої продуктивної діяльності студентів через створення і представлення конкурсної продукції;

- проведення науково-практичних конференцій, основною метою яких є осмислення актуальних проблем розвитку особистості студентів, набуття досвіду дослідницької, творчої діяльності, самопізнання, саморозвитку, самооцінювання в процесі навчальної і позаучбової діяльності;

- оптимізація діяльності студентського наукового суспільства (СНО). Студенти, члени СНО, беруть участь у підготовці і проведенні конкурсів, конференцій, створюють бази даних інформаційних ресурсів та ін. Це створює сприятливі умови для розвитку професійної компетентності студентів-психологів, формує необхідні для психолога комунікативні, організаційні якості.

Таким чином, у ВНЗ створюються умови для творчої самореалізації студентів-психологів у науково-дослідній діяльності, що сприяє формуванню в них професійної компетенції та, у свою чергу, забезпечує їх конкурентоспроможність на ринку праці, готовності до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, прагнення до постійного професійного зростання.

Ми вважаємо, що мотивація участі студентів у науково-дослідній діяльності зростає за умови використання нетрадиційних форм і методів. Тому ми успішно використовуємо при організації семінарських, практичних занять, а також в рамках наукових семінарів із студентами наступні дискусійні методи: фокус-групи, дебати, групові дискусії.

Нами використовується ряд спеціальних форм заохочення студентів за успіхи в науково-дослідній роботі. Так, науково-дослідна робота, успішно виконана студентом та оформлена у відповідності до встановлених вимог, може бути зарахована як курсова робота по спеціальній дисципліні. Кафедра сприяє зарахуванню студентів, що приймають участь у виконанні науково-дослідної роботи, на роботу лаборантів за умови їх успішного навчання. За успіхи, досягнуті в науково-дослідній роботі, кафедра висуває студента до нагородження грамотами, екскурсіями на підприємства, виставки, конференції.

Враховуючи результати проведеного дослідження, можна запропонувати ще й такі види стимулювання: студентам, які поєднують активну науково-дослідну роботу з гарною успішністю, можуть бути встановлені кафедрою індивідуальні графіки навчання; як варіант для комерційного ВНЗ - зниження вартості навчання студентам-відмінникам; отримання додаткових балів до рейтингу студентів, що враховуються при оцінюванні знань студентів з дисциплін, до яких належать наукові здобутки; рекомендації до вступу в аспірантуру; стажування, у тому числі закордонні; нагорода дипломами та цінними призами; подяка із занесенням в індивідуальний план студента.

З огляду на все вищевикладене, ми виокремили психолого-педагогічні чинники, що сприяють підвищенню мотивації студентів-психологів до науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі:

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі "викладач-студент";

- упровадження викладачами нетрадиційних форм і методів організації науково-дослідної роботи;

- підготовленість викладачів та студентів до участі в науково-дослідній роботі;

- стимулювання викладачами розвитку інтересу студентів до науково-дослідної роботи;

- формування викладачами здатності студентів до саморозвитку, самореалізації, творчої реалізації завдяки залученню до науково-дослідної роботи.

Ми вважаємо, що врахування належним чином психолого-педагогічних чинників мотивації студентів-психологів до науково-дослідної роботи у виші сприятиме розвитку наукової і дослідницької ініціативності студентів, їх професійних умінь та навичок, підвищенню їх рівня знань та формуванню позитивного ставлення до науково-дослідної роботи.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні тих психологічних особливостей студентів, які сприяють їхній активній участі в науково-дослідній роботі вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ильин Е.П.* Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2008. – 512 с.

2. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Смысл, Издательский центр "Академия", 2004. – 352 с.

3. Формування готовності студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної діяльності. Програма та методичні рекомендації до спецкурсу "Основи науково-дослідної діяльності" / [Укл. Л.Ю. Султанова]. – К.: ІПООД, 2007. – 30 с.

4. *Шапар В.Б.* Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.